

Kazak Kişi Adlarında “Bay” Sözcüğünün Kullanımı ve Anlam Özellikleri

The Use and Semantic Features of the Word ‘Bay’ in Kazakh Personal Names

Sherubay KURMANBAYULI*

Özet

Makalede *bay* sözünün kökeni, Türk dillerindeki anlamı ve kullanımı karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Eski dönemlerden beri *bay* sözünün Kazak erkek adlarının oluşumuna sürekli katıldığı ve zamanla antroponim kurmanın millî bir modeline dönüştüğü, çeşitli dil verileri ve tarihî örneklerle ortaya konulmaktadır. Bulgular kısmında, Kazakçadaki *bay* unsurunun kişi adlarında iki temel modelde kullanıldığı gösterilmektedir. XX. yüzyılın başlarından *bay* sözünün olumsuz anlam yüklenmesinde Sovyet ideolojisi ile edebiyatının etkili olduğu sonucuna varılmaktadır. Kazak yazarların eserlerinden verilen örnekler bu süreci göstermektedir. İkinci unsur *bay* olan olumsuz karakter adları üzerinden söz türetme geleneğinin günümüzde de sürdüğü; bunun ortaya çıkışında toplumsal, psikolojik, edebî ve dilsel etkenlerin rol oynadığı belirlenmektedir. Yöntem bölümünde, araştırmanın materyalini eski destanlar, halk anlatıları, klasik Kazak edebiyatı örnekleri, çağdaş metinler, sözlükler ve nüfus sayımı verileri oluşturmaktadır. Tartışma ve sonuç bölümünde, bu olumsuzlaşma sürecinin yalnızca dilsel bir değişim olmadığı; aynı zamanda ideolojik ve toplumsal dönüşümlerin bir yansıması olduğu belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kazak kişi adları, antroponimler, anlam bilimi, olumsuz anlam, bay, qazaqbay*

Abstract

The article examines the etymology, meanings, and usage of the word *bay* across Turkic languages from a comparative perspective. Using linguistic data and historical evidence, it demonstrates that *bay* has long played an active role in the formation of Kazakh male personal names and gradually developed into a national model of anthroponomic formation. The findings show that the term *bay* in Kazakh anthroponyms revolve around two main structural patterns. The study concludes that from the early twentieth century onwards, Soviet ideology and literature significantly contributed to the emergence of negative connotations associated with the word *bay*. Examples from Kazakh literary works illustrate this process. It is known that the tradition of creating names for negative character types with *bay* as the second component survives today; and this process is shaped by social, psychological, literary, and linguistic factors. Materials used in this research include epic texts, folklore narratives, classical and contemporary Kazakh literary works, dictionaries, and population census data. The study utilizes comparative, historical, descriptive, and componential analysis methods. The discussion and conclusion argue that the semantic deterioration of *bay* reflects not only a linguistic change but also broader ideological and social transformations.

Keywords: *Kazakh personal names, word semantics, lexicon, negative connotation, bay, qazaqbay*

Giriş

Yeryüzünde yaşayan halkların tamamı çocuklarına ad verme konusuna özel bir önem verir. Her anne baba, oğluna ya da kızına iyi niyet ve güzel dileklerle ad koyar. Her halkın kültürü, millî geleneği ve dünya görüşü, çeşitli inançları çocuklara ad verilirken özel bir rol oynar ve bu durum kişi adlarına yansır. Bir insanın adından, onun hangi millete mensup olduğunu ayırt etmek mümkündür. Kişi adları; bir milletin zihniyeti ve dili, örf ve âdetleri, tarihî tasavvuru, etnografik özellikleri, kısacası bütün varlığı hakkında geniş bilgi veren çok önemli millî kültürel kodlardan biridir. Kazak halkının kişi adları da milletimizin kimliğini gösteren, geçmişimizi

* Prof. Dr., Abay Kazak Millî Pedagoji Üniversitesi, Almatı, Kazakistan, sherubaykurmanbaiuly@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4587-4452>.

işleyen ve bugünkü hâlimizden haber veren dilsel ve tarihî değerlerimizdir. Bu nedenle antroponimleri inceleyip değerlendirmek, onların dilbilimsel niteliğini ortaya koymakla birlikte milletin kültürünü, tarihini ve dünya görüşünü yansıtan zengin bilgiler elde etmeye de imkân verir. Bu açıdan bakıldığında, içinde yalnızca “bay” sözü bulunan Kazak erkek adlarının da özel anlam taşıyan bir veri kaynağı olarak ayrıca ele alınması yerinde olacaktır.

Bay dilimizde eskiden beri kullanılan öz Türkçe bir sözdür. *Bay* sözcüğü günümüz Kazakçasında şu anlamlara gelir: *BAY* isim: 1. Geleneksel Kazak toplumunda varlıklı sosyal tabaka temsilcisi. 2. Günümüz toplumunda orta hâlli ya da çok varlıklı sosyal grup üyesi. *BAY* isim, konuşma dilinde (kaba): 3. Kadının evli olduğu kocası, eşi. *BAY* sıfat: 1. Çok, bol, yeterli. 2. Tam gelişmiş, olgunlaşmış, ilerlemiş. 3. Malı mülkü taşımış, varlıklı, refah içinde, başarılı. 4. Mecaz: geniş, kapsamlı, büyük (*Kazak sözdigi*, 2013, s. 173). Türk dilinin tarihî dönemlerindeki ve çağdaş Türk dillerindeki anlamı ile etimolojisi ise aşağıda gösterildiği gibidir.

Eski Türkçede *bay* sözü günümüzdeki anlamına yakın biçimde “zengin, varlıklı” anlamlarında kullanılmıştır. Bu kullanımın izleri hem Köktürk yazıtlarında hem de Eski Uygur metinlerinde görülmektedir. Örneğin, Kül Tigin Yazıtı’nda geçen *bay kıl*- “zengin kılmak” ifadesi, *çığay bodunıg bay kılıtım* “yoksul halkı zengin ettim” (KT 10) cümlesinde yer almaktadır.

Eski Uygur metinlerinde de *bay* sözcüğünün çeşitli kullanımları tespit edilmektedir. Nitekim *bay er koyı* “zengin kişinin koyunu” (ThS II₄₀), *bay meñilig kılay biz* “onları zengin ve mutlu kılacağız” (Suv 341₁₇) örneklerinde sözcük temel anlamıyla kullanılmıştır. Ayrıca *bay barımlıg* “zengin, varlıklı” ikilemesi, *bay barımlıg tınlıglar az* “zengin ve varlıklı canlılar azdır” (TT VI₀₂₄) cümlesinde görülmektedir. Bunun yanı sıra *bay bol*- “zenginleşmek” fiili de *küskü küntä soqunsar baj bolur* “fare gününde saçını kestirirse zengin olur” (TT VII 33₂) örneğinde karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan, Kutadgu Bilig’de yer alan *közi sok kişi neñkä bolmaz bu bay* “malı mülkü konusunda açgözlü olan kişi zengin olmaz” (QBK 103₄) cümlesi, zenginlik kavramının yalnızca maddi bir durum olarak değil, aynı zamanda ahlaki ve toplumsal değerlerle ilişkilendirildiğini göstermektedir (bk. DTS 85).

Dîvânu Lugâtî’t-Türk’te *Kırk yılda bay çığay tüzlinür* yani “Kırk yılda zengin ile yoksul eşitlenir” atasözü yer alır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 150).

Eski Türkçede “zengin, varlıklı” anlamını taşıyan *bay* sözcüğü, tarihî Türk yazı dillerinde de kullanımını sürdürmüştür. Kelime, çeşitli fonetik varyantlarıyla Harezmi, Kıpçak, Çağatay ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde aynı veya yakın anlamlarla tanıklanmaktadır.

Çağdaş Türk dillerindeki *bay* sözcüğü, temel olarak “zengin, varlıklı kişi” anlamını korumakla birlikte her dilde aynı anlam özelliğini taşımamaktadır. Nitekim çeşitli Türk dillerinin sözlüklerinde, sözcüğün ortak temel anlamının yanı sıra dile özgü yan anlamlarının da geliştiği görülmektedir. Bununla birlikte, *bay* sözcüğünün Türk dillerindeki ortak ve en yaygın anlamı “zengin, varlıklı kişi”dir. Bu durum atasözleri ve deyimlerdeki kullanımlarda da açıkça görülmektedir:

Kumukçada *bay*: *Bay bayga bagar, suv suvga agar* “Bay baya, su suya akar”; *Bay yarlıqqa qardaş bolmas* “Bay yoksula kardeş olmaz”; *Bay yarlını tanımas* “Bay yoksulu tanımaz”; *Bayğa inanma, suvğa tayanma* “Baya güvenme, suya dayanma” (*Kumıksko-Ruskiy slovar*, 1969, s. 42); Kırgızcada *bay*: *Bay bilgendi kul da bilet, aytayın dese erki joq* “Beyin bildiğini kul da bilir, ama söylemeye gücü yetmez” (*Kırgızsko-Ruskiy slovar*, 1965, s. 94); Karakalpakçada *bay*: *Bay balası bayğa usar, baylanbağan tayğa usar* “Bay çocuğu bayaya benzer, bağlanmamış tay gibidir” (*Karakalpaksko-Ruskiy slovar*, 1958, s. 77); Tatarcada *bay*: *Bay öçen tırışa, yarlı yarlıga bulışa* “Bay bay için uğraşır, yoksul yoksula yardım eder”; *Bay barın birmes, yarlı qarap tormas* “Bay elindekini vermez, yoksul da öylece bakıp durmaz”; *Bayda kürse kotlı bulsın, yarlıda kürse kemneke?* “Bayda görse kutlu olsun derler, yoksulda görse kimin ki derler?”; *Baynıñ qodı bulğançı, etneñ ulı bu* “Bayın kulu olacağına itin oğlu ol” (*Tatarsko-Ruskiy slovar*, 1966, s. 72); Başkurtçada *bay*: *İrtä torğan bay bulğan, huñlap torğan hur bulğan* “Erken kalkan bay olur, geç kalkan hor olur” (BTH 107). Türkmencede *bay*: *Baynıñ ağzı ğışıq bolsa da, sözi doğru* “Bayın ağzı eğri olsa da sözü doğrudur” (*Turkmensko-Ruskiy slovar*, 1968, s. 66). Altaycada *bay*: *Kiji kijile bay* “İnsan insanla zengindir”; Tuvacada *bay*: *Yadıını bay keergeves* (atasözü) “Bay yoksula acımaz”; Yakutçada *baay* “zengin”; *bay-* “zenginleşmek”: *bayan-tayan* olur “zengin, müreffeh yaşamak.” Çuvaşçada *puy-* “zenginleşmek”; *puyan* “zengin”: *Värman pek puyan çuk, uy pek aslı suk* (atasözü) “Ormandan daha büyük zenginlik yoktur, bozkırdan daha genişidir.” *Kerhi puyan hel äşşi* (atasözü) “Sonbahar zenginliği kışın sıcaklığıdır” (bk. Kurmanbayulı vd., 2025, s. 195).

Özbekçede *boy*: *Faqir piyoda yurar, boy – tuyada* “Fakir yürüyerek gider, zengin ise deveye biner”. *Chorakor choraklab olar, boy akam – botmonlab* “Hilekâr kişi az az kazanır, zengin kişi ise çok daha fazla kazanır” (*O‘zbek tilining izohli lug‘ati*, 2020, s. 300).

Uygurcada *bay*: *Yeri baynıñ éli bay* “Yeri (toprağı) zengin (verimli) olanın halkı da zengin (olur)”; *Bay barnı bermes, kembeğel qarap turmas* “Zengin elinde varsa da vermez, yoksul bakıp durmas (elinde ne varsa verir)” (*Uygur Tiliniñ İzahlıq Luğati*, 1999, s. 125).

Türkiye Türkçesindeki *bey* sözü Eski Türkçe *bay* sözünden değil, *bég* sözünden gelmektedir; *bay* varyantının ise Nişanyan sözlüğünde, 1930’lu yıllarda Türk dillerinden ödünçlendiği belirtilmiştir: “Eski Türkçede öteden beri ‘zengin, varlıklı kişi, mal mülk sahibi’ anlamında kullanılan *bay* sözcüğü, 1934 yılının Ekim ayında Kırgızca ile Kıpçak dillerindeki bazı örnekler kanıt gösterilerek, *bey* sözünün yerine resmî hitap unvanı olarak kullanılmaya başlanmıştır.” (*Nişanyan Sözlük*, 2026).

“Bay” sözü “birinci” anlamı da taşımaktadır. Örneğin *bäybışe* adlandırmasındaki *bay* “birinci”, *bışe* ise “kadın” anlamındadır; ancak burada “kocanın karısı” anlamının da bulunması mümkündür. “Kadın” anlamında Nogaylarda *pışe*, Karaçaylarda ise *bışe* sözcükleri bulunmaktadır. Başkurtçada da *baybisä*, *baybikä* sözcükleri mevcuttur. Bu sözcükler, sözlüklerde “bayın hanımı, eşi, karısı” şeklinde açıklanmaktadır. Ayrıca *Bay* sözünün “kutsal” anlamı da bulunur; örneğin *bayterek*, *baykuş* vb. (Şahin, 2011, s. 81).

Bilim insanları *bay* adının kökenini *bar* sözüyle ilişkilendirerek bunun Moğol dillerindeki *bayan* ve Çuvaşçadaki *puyan* ile aynı olduğunu kanıtlamakta, ayrıca Rusçaya *boyarin* “Rus soylu sınıfı” biçiminde geçtiğini ileri sürmektedir (Sevortyan, 1978, s. 28).

Bay sözcüğü, *bek* ve *biy* sözcükleriyle kökteş olmayabilir. Ancak E. Sevortyan’ın sözlüğünde bu görüş yer almamaktadır. Onun sözlüğünde *bay* sözcüğü ayrı, *beg* sözcüğü ayrı birer madde başıdır. Sevortyan (1978, s. 97); *bek* ile *biy* sözcüklerinin aynı kökten geldiğini, *bek/beg* biçiminin *biy/bey* varyantından daha eski olduğunu şu şekilde göstermektedir: *beg > bey > biy > bi*. Ne var ki bu ses değişimi, ET. *beg* sözcüğüne bağlanmakta olup *bay* sözcüğünü kapsamamaktadır. Dolayısıyla *bek* (veya *beg*) ile *bay* ayrı sözcüklerdir.

Yine de bay sözcüğünün kökeni tartışmalıdır. Makalenin konusu, *bay* sözcüğünün kökenbilgisini tartışmak olmadığından bu konuda ayrıntıya girilmeyecektir. Kökenbilgisi açıklaması için Sevortyan’a (1978, s. 28), bu konudaki en yeni görüşler için ise Aydemir’e (2021, s. 516-525) bakılabilir.

Dil verilerinin gösterdiği üzere çok eski Türk çağlarından beri *bay* sözcüğü Türk halklarında “zengin, birinci, kutsal” anlamlarını ifade etmektedir. Kazakçada ise bu anlamların yanı sıra “kadının kocası, eşi” ve temel anlamından türeyen “bol, çok, gelişmiş, refah içinde” anlamları da bulunmaktadır. Halkımız, sözcüğün anlamı yoluyla ifade edilen bu iyi ve olumlu özellikleri evlatlarının üzerinde görmek istediğinden oğullarına *bay* sözcüğü ile kurulan adları sıkça vermiştir.

Her halkın dilinde yaygın kişisel adlar bulunur. Örneğin İngilizlerde John, William, Thomas; Almanlarda Albert, Wilhelm, Max; Ruslarda Aleksandr, Mihail, İvan; Türklerde Mehmet, Mustafa, Ahmet; Özbeklerde Alişer, Bekzod, Sardor gibi erkek adları bu gruba girer. Kazaklarda da içinde *-bay* unsuru bulunan erkek adları bu sırada yer almıştır. Her dönemin sık verilen, yaygın adları olmakla birlikte halklar çeşitli tarihî dönemlerden geçse de yüzyıllar boyunca o halkla birlikte yaşayan ve kalıcılığını koruyan adlar da vardır. *Bay* sözcüğünün birleşme kalıbıyla oluşan Kazak adları da uzun süre bu grupta yer almıştır.

Kazakçadaki *bay* sözcüğüyle kurulmuş erkek adlarının başlıca iki modeli vardır. Birincisinde *bay* sözcüğü adın ikinci unsurudur. Örneğin: *Serikbay, Berikbay, Burabay, Jılqıbay, Mirzabay, Nurlıbay, Muratbay, Eluwbay, Alpisbay, Öserbay, Uzaqbay, Orazbay, Kenjebay, Bazarbay, Sansızbay, Baqtıbay, Aytbay* vb. Bu modelle yapılmış adlar, ikinci modele göre çok daha yaygındır ve sayı bakımından da oldukça üstündür.

İkincisinde *bay* sözcüğü adın başında yer alır ve antroponimin ilk unsurunu oluşturur. Örneğin: *Bayjigit, Bayjan, Baybek, Baymırza, Baykökşe, Baydäwlet, Baybosın, Baytursın, Bayğali, Bayken, Baysal, Baymurat, Baynazar, Baytas, Baybatır, Baybolat* vb. *Bay* sözcüğünün kişi adının ilk unsuru olarak başta yer aldığı bu tür antroponimler, sayı bakımından birinci modele göre birkaç kat daha azdır. *Bayjanbay* gibi *bay* unsurunun hem başta hem sonda bulunduğu örneklerle ise seyrek rastlanır.

Genel olarak içinde *bay* sözcüğü bulunan, bu iki modelle yapılmış erkek adları birlikte düşünüldüğünde, Kazak adlarının en yaygın türlerinden birini oluşturur. *Bay* sözcüğüyle

başlayan adlar ile *bay* sözcüğüyle biten adlar; Kazaklarda yüzlerle, binlerle ifade edilecek kadar çoktur. Bu adlar, onları taşıyan kişinin Kazak milletinin bir temsilcisi olduğunu gösteren bir özellik taşır. *Bay* unsurlu adların birkaç kuşak boyunca verilmesi, babadan oğula geçmesi, yüzyıllardır Kazaklarla birlikte yaşaması ve çok yaygın olması; onların milletin klasik adları arasında sayılmasına temel oluşturur. *Bay* sözcüğünü ekleyerek ad verme, Kazakların ad hazinesini oluşturma ve erkek adı türetmenin en verimli, en millî modellerinden biri olmuştur. Kazakların bu modelle ad vermesi, çok eski zamanlarda başlamış ve yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Örneğin eski çağlardan gelen “Kerqula Attı Kendebay” masalının baş kahramanı *Kendebay Batır*; XIII-XIV. yüzyıllardan beri söylenegelen “Qozı Körpeş – Bayan Suluw” aşk destanının başlıca kahramanları *Sarıbay* ile *Qarabay*; Kazak kahramanlık destanı “Qobılandı Batır”daki Qobılandı’nın babası *Toqtarbay*; “Alpamıs Batır” destanının baş kahramanı Alpamıs’ın babası *Bayböri*, Gülbarşın’ın babası *Sarıbay*; “Qız Jibek” destanındaki Tölegen’in babası *Bazarbay*, Jibek’in babası *Sırlıbay*, Tölegen’in küçük kardeşi *Sansızbay*; XVIII-XIX. yüzyıllarda ordu yöneten en meşhur Kazak batırlarının adları *Bögenbay*, *Nawrızbay*, *Qabanbay*, *Ağabay*; Kazakların büyük şairi Abay’ın babası *Qunanbay*, dedeleri *Öskenbay* ile *Irğızbay*; Mağjan şairin dedesi *Jumabay*; büyük bilim insanı Qanış Satbayev’in dedesi *Sätbay*; Alaş hareketinin mensubu, Kazakların ilk mühendisi Muhammedjan Tınışbayev’in babası *Tınışbay* adını taşımıştır. Bütün bunlar bunun açık kanıtlarıdır. Bu listeyi *Keñgirbay biy*, *Nısanbay jırav*, halk şairleri *Şaşuwbay Qoşqarbayulı*, *Süyinbay* gibi tanınmış Kazak şahsiyetlerinin adlarıyla daha da uzatmak mümkündür. Yalnızca tarihî şahsiyetler ve tanınmış kişilere ait adlar değil, bu modelle oluşturulmuş erkek adları da Kazakçada son derece boldur. Adeta Kazaklığın göstergesi gibi yüzyıllar boyunca sıkça verilen *bay* bileşenli erkek adlarının sayısı bazı dönemlerde azalmış, bazı dönemlerde ise artmıştır. Bunda, halkın gündelik yaşamında ve manevî-kültürel, toplumsal hayatında meydana gelen değişikliklerin ve bunların edebiyata yansımalarının etkili olduğu görülmektedir. Millî bilinçle ve dünya görüşüyle sıkı biçimde bağlantılı olan bu olgunun özüne inmek ve sebeplerini belirlemek büyük önem taşır. Biz, milletimizin dil bilincinde ve antroponimi sisteminde görülen bu tür eğilimlerin nedenlerini, Kazak toplumunun siyasî ve kültürel hayatında meydana gelen değişimlerde ve edebiyatında aramak gerektiği kanaatine vardık.

Literatür taraması

T. Januzak, A. Äbdırahmanov, Q. Rysbergen, B. Äbduäliulı, A. Bijkenova, S. İmanberdieva, B. Biyarov, J. Ağabekova, T. Djarasova, J. Umatova ve diğer araştırmacılar, Kazak onomastiğinin çeşitli meselelerini farklı açılardan ele almışlardır. Bu araştırmacılar özellikle kişi adlarını özel olarak inceleyen T. Januzak ve B. Äbduäliulı’nın çalışmalarında *bay* sözcüğüne ilişkin görüşler ve veriler aranmış, onların değerlendirmeleri dikkate alınmıştır. Türk bilim insanı İ. Şahin’in makalesinde *bay* sözcüğünün toponimlerin yapısındaki kullanımı da göz önünde bulundurulmuştur. Meselenin özünü daha derin ve çok yönlü biçimde ortaya koyabilmek için yalnızca dilbilimcilerin değil, diğer bilim alanlarından uzmanların araştırmaları ve görüşleri de değerlendirilmiştir. Örneğin, makalede yararlanılan sosyolog D. Myers ve J. Twenge, edebiyat

araştırmacısı T. Kâkişev ile psikolog J. Seyitnur gibi bilim insanlarının görüşleri de bu kapsamda ele alınmıştır.

Yöntem

Makalede incelenen materyaller çeşitli kaynaklardan derlenmiştir. Örneğin, *bay* unsurunu taşıyan adlara ilişkin örnekler, Kazakların eski masallarından başlayarak *Alpamis Batır*, *Qobılandı Batır* gibi kahramanlık destanlarından, *Qız Jibek*, *Qozi Körpeş – Bayan Sulu* gibi aşk destanlarından, *B. Maylin*, *S. Muqanov*, *S. Köbeev* gibi Kazak klasiklerinin eserlerinden ve çağdaş ozan ve şairlerin yapıtlarından alınmıştır. Ayrıca, Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2021 yılı Ulusal Nüfus Sayımı sonuçları da *bay* unsurlu ad verme geleneğinin dinamiğini göstermek amacıyla kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, araştırmada çeşitli Türk dilleri sözlükleri, etimolojik sözlükler ve karşılaştırmalı dil malzemeleri de kullanılmıştır. Araştırma sürecinde karşılaştırma, çözümleme, bileşen çözümlemesi, betimleme, karşılaştırmalı-tarihî inceleme ve genelleme yöntemleri uygulanmıştır.

Bulgular ve tartışma

Bay sözcüğüne olumsuz anlam yüklenmesi: XX. yüzyılın yirmili yıllarından itibaren Sovyet yönetimi, geçimini büyük ölçüde hayvancılıkla sağlayan göçebe Kazak halkının geleneksel yaşam tarzını ve ekonomisini yeni bir yöne sevk etmeye özel önem vermiştir. Kolektifleştirme ve kolhozlaştırma sırasında Kazakların varlıklı kesiminin malı mülkü elinden alınmıştır. Kitle egemenliğini kurmayı amaçlayan Bolşevikler, halkı zengin ve yoksul diye iki sınıfa ayırıp birbirine karşı kıskırtmış; Sovyet ideolojisi ve propagandası da onları uzlaşmaz düşmanlar olarak göstermiştir. Yoksullar zenginlere karşı sürülerek sınıf mücadelesi başlatılmıştır. Bu mücadelede halkın varlıklı, nüfuzlu kesimi Sovyet iktidarının ve emekçi halkın baş düşmanı olarak tanıtılmıştır. Zengin ve ağaların yoksullarla eşitlenmesi ve bir sınıf olarak ortadan kaldırılması için buyurgan idari sistem, askerî güç ve Sovyet ideolojisi hep birlikte seferber edilmiştir. Halkın zengin, varlıklı ve eğitilmiş insanlarına “halk düşmanı” damgası vurulmuştur. Komünist Parti ideologları ve Sovyet propagandacıları zenginleri, millî burjuvaziyi yaygın biçimde sömürücü, asalak ve topluma zararlı bir kesim olarak resmetmiştir. “Yatıp yiyen şiş karın” gibi kalıplaşmış ifadeler ideolojik klişe hâline getirilmiş, Sovyet basını da bu olumsuz imajları halkın zihnine yerleştirmeye hizmet etmiştir.

İkinci olarak Sovyet halkının zihninde zenginin çirkin ve itici imgesini yerleştirmede Sovyet ideolojisinin en güçlü araçlarından biri hâline gelen Sovyet edebiyatı da büyük rol oynamıştır. Örneğin: *Baylar üşin el emes, mal gana qımbat edi. Baydıñ malı artqan sayın, kedeydiñ küni qarañğılana tüsti. Tilge könbegen adamğa İtbaydıñ qoldanar şarası: malın urlatuw, qara basına päle saluw bolatn. İtbay Amantayga osı eki ädistiñ ekewin de qoldandı. Astınan bir jaqsı attı, qolınan bir jaqsı qustı ketirmeytin Amantayga, İtbay atın da, qusın da tartıp alıp, talay zorlık istedi* “Baylar için memleket değil, yalnızca mal kıymetliydi.” “Bayın malı arttıkça, yoksulun günü daha da karardı.” “Söz dinlemeyen insana karşı İtbay’ın başvuracağı çare, malını çaldırmak ya da başına bela sarmak olurdu. İtbay, Amantay’a bu iki yöntemin ikisini

de uyguladı. Altından iyi bir atı, elinden iyi bir kuşu düşmeyen Amantay'ın hem atını hem kuşunu zorla alıp ona nice zulümler etti." (Mukanov, 1948).

Edebiyatta yalnızca *bay* ve ağanın değil, o servete ulaşmak için hiçbir şeyden çekinmeyen yoksulun da olumsuz resmedildiği eserler vardır. Örneğin S. Köbeev, "Qalıñ Mal" romanında şöyle yazar: *Keybir bozbalalar: 'İtbaydñ özi sın it kisi eken ğoy, Gayşa sıqıldı balanı, neşe bay bolsa da şalğa bere me?' degen oyga qalıstı.* "Bazı delikanlılar: 'İtbay'ın kendisi gerçekten köpek gibi bir adammış; Gayşa gibi bir kızı, ne kadar zengin olursa olsun, bir ihtiyara verir mi?' diye düşündüler" (Köbeyulı, 1934). Zorba ve olumsuz *bay* tipini canlandıran S. Muqanov'un İtbay ağası da kızını mal karşılığında veren hain baba olarak çizilen S. Köbeev'in İtbay'ı da olumlu kişiler değildir. Bu tür olumsuz kahramanlar ve bunların bünyesinde *bay* geçen adları da (İt + bay), bu modelle yapılmış kişi adlarının Kazak zihnindeki ilk itibarını korumaya katkı sağlamamıştır.

Kazak klasik yazarı, nesrin usta ismi Beyimbet Maylin, Kazak edebiyatında "Mırqımbay" tipini yaratmıştır. Beyimbet'in "Mırqımbay"ı, Kazak yoksulunun bütün varlığını gerçekçi biçimde yansıtan tipik bir karakterdir:

– *Mırqımbay, Mırqımbay, Mırqımbay!..*

Bay, bay, bay, it-ay!

Tiri öltirdiñ-aw,

Äy, Quday-ay!..

“– Mırqımbay, Mırqımbay, Mırqımbay!

Bay, bay, bay, ey köpek!

Canlı canlı öldürdün beni,

Ey Tanrım!.." (Maylin, 1986, s. 50).

XX. yüzyılın henüz yirmili yıllarında B. Maylin'in ustalıklı işlediği saf, sade Kazak yoksulu imgesi; halk arasında geniş biçimde yayılmış, edebiyattaki en tanınmış karakterlerden birine dönüşmüştür.

Ünlü edebiyat araştırmacısı T. Käkışev, bir söyleşisinde "Bugünkü Kazak edebiyatında Mırqımbay gibi yerleşmiş tipler var mı?" sorusuna şöyle cevap vermiştir: "Yok. Olsaydı tekrar olurdu. Şu anda tam da bu tekrarın kendisi yok." (Kitap.kz., 2026).

Böyle bir tip yaratılmamış olabilir. Ancak Beyimbet Maylin'in "Mırqımbay"ını yeniden yorumlayarak çağdaş zamanın yeni Mırqımbay tipini kuran yazarlar da vardır. Tanınmış eleştirmen ve yazar Tursınjan Şapay, "Mırqımbay" adlı hikâyesinde şöyle der:

Mırqımbay – astı! Mırqımbay, qazır – ministr. Mırqımbay – senator. Mırqımbay – julik. Mırqımbay – narkoman. Mırqımbay – bay. Mırqımbay – quday... "Mırqımbay artık sınırları aştı! Mırqımbay şimdi bakandır. Mırqımbay senatördür. Mırqımbay dolandırıcıdır. Mırqımbay narkomandır. Mırqımbay zengindir. Mırqımbay tanrıdır..."

Sizdiñ zaman ötken. Zaman – Mırqımbaydiki. Quldıq – tärbiyelendi, täwelsizdik – ösirdi. Neğil deysiñ endi?! Quldıñ tärbiyesin alğan Mırqımbay qazır egemendi eldiñ mırzası. Azat qul. Quldı qoyısañ erkine... köretiniñ osı-dür! “Sizin devriniz geçti. Devir Mırqımbay’ın devri. Kulluk onu terbiye etti, bağımsızlık büyüttü. Ne yapacaksın artık?! Kulluğun terbiyesiyle büyümüş Mırqımbay şimdi egemen bir ülkenin efendisi. Özgür köle. Köleyi kendi hâline bırakırsan... işte göreceğin budur!” (Şapay, 2015, s. 69).

Beyimbet Maylim’in Mırqımbay’ı yoksul, saf, karanlıkta kalmış ve işi hep ters giden biriymen Tursınjan’ın Mırqımbay’ı zengin, kurnaz, her şeyden haberi varmış gibi davranan, patronun gözüne girmeyi bilen, ataklığı sayesinde yüksek mevkilere gelmiş, çevresine ve bütün halka bıyık altından gülüp akıl veren “yeni Kazak”tır. Ancak bu Mırqımbay yüksek ahlak sahibi, bilge, ülkesini gerçekten seven bir vatansever ya da dava adamı değildir. O, yalnızca öyle görünen, öyle bir rol oynayan “özgür köle”, yoksul bey tipidir. Yazar, kendini tanrı sanan şımarık zengin-beyin, bakanın, senatörün yüzündeki maskeyi kaldırıp içindeki dolandırıcıyı, hırsızı, adına layık olmayan köle zihniyetli efendiyi gösterir. Kalem sahibi, bugünkü zamanı ve onun kahramanını, Abay’ın deyişiyle, “zehirli mürekkep, acı dil” dolu bir sarkazmla tasvir eder.

Bugünkü Kazakların anlayışında “Mırqımbay”, elinden iş gelmeyen, hayatı boyunca işi rast gitmeyen, sürekli başarısızlığa uğrayan kişi demektir. Beyimbet Maylin’in kahramanının adı, halk arasında bu anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Birinin hiçbir işe yaramadığını söylemek isterlerse “Ay, o tam bir Mırqımbay işte” derler. Böylece Maylin’in Mırqımbay’ı günümüzde de olumsuz bir tipe dönüşmüştür.

T. Şapay; bu olumsuz imgeyi, Maylin’in yaygınlaşmış kahramanının adını, günümüz insanını ve toplumda yaygınlaşan olumsuz tavır ve davranışları göstermek için ustalıkla kullanmıştır. Buna başarılı bir edebî yöntem demek mümkündür.

Biz ise meselenin başka bir yönüne dikkat çekiyoruz. O da Maylin’in eserindeki Mırqımbay tipi örnek alınarak başka olumsuz huy sahiplerini anlatan adlandırmaların yaygınlaşmaya başlamasıdır. Son yıllarda bu eğilimin daha da hızlandığı görülmektedir. Bunun örneklerini Kazak şair ve yazarlarının eserlerinde, basında ve günlük konuşma dilinde bolca görmek mümkündür. Sözümüzü somutlaştırmak için bazı örnekler verelim:

Gülşat bastıqtıñ iğina tüskiş elpekbalardı keleñmejdegendey iyile turıp, sāl ayaldaw kerektiligin, İneştiñ keluwğe tiyisti ekenin ayttı “Gülşat, başkanın etkisi altına kolayca giren yalakaları alaya alır gibi hafifçe eğilip biraz beklemek gerektiğini, İneş’in gelmesi gerektiğini söyledi.” (Şaymerdenov S., İneş).

– *Şefke kümän joq, – dedi qıyaq murtı ekinşi jigit, qasındağı kökigen, orısbalaw kelinşegine qarap alıp “Patrondan şüphe yok, dedi ince bıyıklı ikinci delikanlı, yanında dikilip duran Ruslaşan karısına bakarak.” (Magawin M., Jarmaq).*

Biylikte tolıp jatqan orısbalawlar jürgende, Qazaq Eli eşqaşan qazaq tilinde söylemeydi. “İktidarda bu kadar çok Ruslaşmış Kazaklar varken Kazak Eli hiçbir zaman Kazakça konuşmaz.” (Gabdolla Q.).

Budan bulay onı çastuşkalar men anekdotlarga, qogamdıq äjetxanalardagı jazuwlar men esemesterge, älewmettik jüyelerdegı miljiñbaylarga da ülestire beruwi mümkin?! “Bundan böyle bunu kısa mizahi türkölere, fıkralara, umumi tuvalet yazılarına, SMS’lere ve sosyal ağlardaki gevezelere de paylaştırabilir belki?!” (Aqsuñqarulı S., Muza mehnatı).

Şındıq keyde qalıñ

‘Arpa işindegi bir biday’,

Nege ädildik küresinde

Jurttıñ köbi ‘Tımpıybay?’

Ruhsızdıqqa kim şın minez körsetpese qırgıyday,

Oñdaylardıñ bügingi atı – Irbiykül men Jırbıybay.

“Gerçek bazen kalın

‘Arpa içindeki tek buğday’dır,

Neden adalet mücadelesinde

Halkın çoğu ‘Tımpıybay’dır?’ (sessiz, tepkisiz)

Ruhsuzluğa gerçekten atmaca gibi tepki veremeyenlerin

Bugünkü adı – Irbiykül (gereksiz konuşan, yüzeysel kadın tipi) ile Jırbıybay’dır (geveze, gösteriş meraklısı erkek tipi) (Şahanov M., Şındıq şıñına burılıw...)

Kötekke köñiş Könbisbay,

Jetekke ergiş tazı emen

“Dayağa boyun eğen Könbisbay (uysal, itaatkâr),

Her çekene takılan tazı değilim ben” (Saparbay İ., Sert).

– Joq, baseke, o ne degeniñiz, jağdayımız öte jaqsı. Siz surağannan keyin tipti jaqsarıp qaldı”, – dedi bir qutıñbay.

– Jegenimiz aldımızda, jemegenimiz artımızda! – dedi tağı bir qırtıñbay.

– Şekemiz mayğa şılqıp tūr!

– Toyıp sekirip tūrmız! – dedi endi bir jırtıñbay.

“Yok başkanım, ne demek, durumumuz çok iyi. Siz sorduktan sonra daha da düzeldi, dedi bir kutıñbay (yalaka).

“Yediğimiz önümüzde, yemediğimiz arkamızda! dedi bir başka qırtıñbay (boş övünen)”.

“Alnımız yağdan parlıyor”!

“Tokluktan sekiyoruz! dedi bir başka jırtıñbay (gereksiz gülen) (<https://ult.kz>).

Yukarıdaki örnekler, bugün *bay* sözü eklenerek Mırqımbay modeliyle yapılmış şu olumsuz anlamlı sözlerin kullanıldığını göstermektedir: *Elpekbay, Quğınbay, Könbisbay, Miljiñbay, Tımpıbay, Jaltañbay, Jalpañbay, Järbeñbay, Jırbıbay, Jırtıñbay, Qırtımbay, Orısbay, Ottaubay, Sandalbay, Taltañbay, Yrbıñbay*. Bunlara *Dalbañbay, Salpañbay, Qaltañbay, Qıltıñbay, Sekeñbay, Şoltañbay, Şoşañbay* gibi başka örnekler de eklenebilir. Burada dikkat

çekici olan, bu kelimelerin her zaman büyük harfle yazılıp özel ad gibi kullanılmamasıdır. Metinde bazen büyük bazen de küçük harfle yazılarak cins isim gibi de kullanılmaktadır. Örneğin yukarıdaki cümlelerde geçen *elpékbay, orısbay, miljiñbay, qutıñbay, qırtınbay, jırtıñbay* kelimeleri küçük harfle yazılmıştır. Bunun sebebi; bunların bir kişiye ezanla verilmiş resmî adlar olmaması, belli bir kişiye sabitlenmiş özel ad niteliği taşımasıdır. Bunlar, insanların huy ve karakter özelliklerine göre söylenen genel adlandırmalardır. Bu nedenle küçük harfle yazılması daha uygundur.

Bu tür sözlerin temel özellikleri şunlardır:

- 1) Olumsuz huy ve kötü davranış sahiplerine söylenir.
- 2) Yalnızca erkek adlarında kullanılır.
- 3) Sadece Kazak milletin temsilcileri için kullanılır.

Bunun sebepleri şöyledir:

a) Bu tür sözlerin ilk bileşenleri çoğunlukla *miljiñ, qırt, tımpı, sandal, ırbiñ, jārbeñ, ırjañ, dalbañ, ottau* gibi olumsuz anlamı sözcüklerden oluşur. İlk unsurun içinde yalnız birkaç kelime olumsuz anlam taşımayabilir. Mesela *orısbay* sözündeki *orıs* kelimesi bir millet adıdır; kendi başına olumsuz anlam taşımaz. Ancak burada sözcük, “Ruslaşmış, kendi milletinden uzaklaşmış, millî niteliklerini kaybedip Rus olmuş, Rusça konuşan veya Kazakların değil, Rusların çıkarını savunan Rus yanlısı kişi” anlamında kullanılmıştır. Diğerlerinin hepsi de insanın kötü niteliklerini bildiren olumsuz anlamı sözcüklerdir.

b) *Bay* sözcüğü yalnızca erkek adlarının yapısında yer alır.

c) Erkek adlarının başına veya sonuna *bay* getirme geleneği, esas itibarıyla Kazaklara özgüdür. Bu modelle ad verme; kişinin Kazak olduğunu, adına bakarak etnik aidiyetinin anlaşılabilirliğini gösteren dilsel ve antroponimik bir işarettir. Toplanan örneklerden, *bay* sözcüğünün önündeki ilk unsur yoluyla aktarılan bütün bu olumsuz huyların, hem anlamdan hem de kullanımdan açıkça görüleceği üzere, Kazaklara özgüymüş gibi sunulduğu anlaşılmaktadır. Diğer dilsel veriler ve bu örneklerin bağlamı da bu olumsuz kahramanların arkasında Kazak milletin temsilcilerinin bulunduğunu açık biçimde göstermektedir. Daha açık söylemek gerekirse *bay* sözü, bunu göstermek için özellikle seçilmiştir. Başka Türk halklarında da *bay* biçimli erkek adları vardır; ancak onlarda böyle bir olumsuzlaşma görülmez.

Erkek adlarına *bay* eklenmesi gibi kadın adlarına da eskiden beri *bike* sözcüğü eklenerek *Jolbike, Bekbike* gibi adlar kurulmuştur. Yine *gül* sözü eklenerek *Irbiykül* gibi olumsuz karakter adları türetmek de bazı yazarlarda, örneğin Muhtar Şahanov’un şiirlerinde görülür. Ancak bunlar *Mırqımbay, Quğınbay, Jalpañbay, Orısbay* gibi erkek adları kadar sık kullanılmaz. Bunun sebebi; başlangıçta Kazak toplumunda, ailede ve sülalede babanın, yurdun koruyucusu olan erkeğin yerini ve itibarını küçültmek, onun yüksek saygınlığını düşürmek için anlamı bu nitelikleri kapsayan *bay* sözünün bilinçli olarak seçilmiş olması olabilir. Sonrasında ise heybetli, ağırbaşlı, sözünün eri erkek tipinin küçülmesini; dalkavukluğa, yılışıklığa, gevezeliğe ve iki

yüzlülüğe kapılmasını affetmeyen, buna tiksinererek bakan geleneksel Kazak anlayışı, onların görüntüsünü yansıtan yeni tipleri durmadan üretmiştir.

“Bay” ekli ad kalıbıyla türetilmiş bu tür sözcüklerin ortaya çıkış ve kullanım amacı, insanlardaki türlü kötü davranışları ve zayıf karakter özelliklerini göstermektir. Mesela “bay” unsurlu kişi adı modeline göre yapılabildiği sık kullanılan bu sözcükler şu anlamları taşır:

Elpekbay – yersiz yere debelenip duran erkek

Jaltañbay – kendi fikri olmayan, sürekli başkalarına bakan çekingen erkek

Jalpañbay – herkese yaltaklanan erkek

Järbeñbay – telaşlı, gereksiz kırırdanan kişi

Jırtıñbay – uygunsuz yere sırta sırta gülen kişi

Könbisbay – sessizce her şeye boyun eğen, kalın derili kişi

Qugınbay – saçma sapan, boş konuşan erkek

Qutıñbay – kıpır kıpır, sürekli bir hinlik düşünen kişi

Qırtımbay – anlamsız söz söyleyen, boş konuşan kişi

Miljiñbay – geveze, manasız biçimde çok konuşan kişi

Orısbay – Rusça terbiyeyle yetişmiş, kendi dilini bilmeyen, Ruslaşmış kişi

Ottaubay – her şeye burnunu sokup aklına geleni söyleyen kişi

Sandalbay – yararlı bir işle uğraşmayıp boş gezen kişi

Taltañbay – kasıla kasıla yürüyen, ayağının altına bakmadan böbürlenilen kişi

Tımpıbay – konuşması gereken yerde susup kalan kişi

İrbiñbay – kıkırdayıp duran erkek (Kazak)

Bu tür sözcükler, kişinin kendi adını anmadan onu huyundaki ve davranışındaki kusurlar üzerinden tanımlar. Değerlendirme anlamı taşır. Jalpañbay’ın da Ottawbay’ın da arkasında somut bir kişi vardır; o kişinin asıl adı belki Qaysar ya da Kayrat olabilir. Adı ile özü uymayan böyle insanların kusurunu açıkça göstermek, eksikliğini alay yoluyla kınamak için bu tür sözcükler yapılmıştır. Bu sözcüklerin ilk unsurlarının çoğunlukla yansıma sözler ve sıfatlardan oluştuğu, fiillerin ve isimlerin ise bunlara göre daha seyrek kullanıldığı görülmektedir. Kazakların geleneksel ad verme modelinde önceden kişi adlarında “bay” sözcüğünün önüne çoğunlukla *mırza*, *berik*, *serik*, *nurlı* gibi olumlu anlamlı sözcükler gelirken, bugün olumsuz karakterleri betimlemek için bunların yerine *jalpañ*, *jaltañ*, *elpeñ*, *taltañ*, *qutıñ*, *ırbiñ*, *könbis*, *miljiñ*, *ottaw*, *sandaluw* gibi sözcükler ilk unsur olarak kullanılmaktadır.

Mırqımbay modeliyle “bay” eklenerek yapılmış bu kadar çok sözcüğün türemesini ve bunca olumsuz karakter zincirinin oluşmasını nasıl açıklamak gerekir? Edebî açıdan bakıldığında, bunun Kazak edebiyatındaki en tanınmış kahramanlardan biri olan Mırqımbay’ın halk arasında yaygınlaşması ve Beyimbet Maylin’in sonraki yazarlar üzerindeki güçlü etkisiyle açıklanabileceği düşünülebilir. Dilbilimsel açıdan ise bu tür sözlerin ortaya çıkışında Kazakların erkeklere ad vermede yaygın olan millî modelinin kullanıldığı söylenebilir. Bunun yanı sıra, bu

tür olumsuz karakter adlarının artışında etkili olan dil dışı, toplumsal, psikolojik ve siyasî-ideolojik etkenler de inkâr edilemez. Örneğin Sovyet Dönemi'nde yoksulu, zengine karşı uzlaşmaz düşman, antagonistik bir sınıf olarak biçimlendirmeye özel önem verilmiştir. Baskıcı sınıf temsilcisi İtbay bolıs ile ıstıraptan başını kaldıramayan Mırqımbay tiplerinin doğuşunda, bu Sovyet siyasî ideolojisinin doğrudan etkisi vardır. Edebiyatta her çağın kahramanları nasıl görünürse, dilde de durum böyledir. Yeni bir kavram, eşya ve olgu ortaya çıkarsa onun adı olarak yeni bir kelime, yeni bir terim de doğar. Bu dilsel mantık açısından bakıldığında, bugünkü dilde kullanılan *jalpañbay*, *jaltañbay*, *järbeñbay*, *könbisbay*, *tımpıbay*, *orısbay* gibi özel ad biçimli kelimelerin çoğalması ve böyle tiplerden oluşan bir zincirin meydana gelmesi sevindirici bir olgu değildir. Bu; Kazak toplumunda özgür düşünen, kimsenin önünde eğilmeyen, yaltaklanmayan, onurlu, erkek tabiatlı, gerektiğinde “sözü söylemezsen söz ölür” diyerek düşüncesini açıkça ifade eden, hakkının kısıtlanmasına boyun eğmeyen, millet, yurt ve dil meselesi olduğunda sessiz kalmayan, millî dili ve kültürü özümsemiş erkeklerin azaldığını; buna karşılık olumsuz karakter sahiplerinin arttığını gösteren dilsel verilerdir. Elbette bütün bir halka tek ölçüyle bakmak doğru değildir. Ancak toplum içinde bu tür kötü huylar yaygın olmasaydı onları karşılayan sözler de doğmazdı.

Öte yandan, bazıları bu eğilimi öz eleştirinin, eleştirel bakışın, başkasının kusurunu ayıklama ve onu açıkça gösterme sürecinin hızlanması olarak da görebilir. Öyle dahi olsa bu durum, yine de “bay” sözünün değersizleştirilmesi anlamına gelir.

Peki, *bay* sözcüğünü değersizleştirmeden Kazakların kusurlarını söylemek, eksikliklerini düzeltmek mümkün değil midir? Elbette mümkündür. Dilin söz varlığı, özellikle de insan karakterinin bütün kıvrımlarını ve kusurlarını ayrıntılı biçimde betimleyen sıfatlar, yansıma sözcükler ve fiiller buna fazlasıyla yeter.

Kazakların kusurunu yüzüne vuran, eksiklerini acımasızca eleştiren şair deyince akla Abay gelir. Nitekim Abay, “bay”ı katmadan da *Boı bulğan, sözi jılmañ* “Salına salına yürür, sözü kaypaktır” *Sıpıra jılmañ jelbuwaz?* “Baştan ayağa yılışık ve kof”, veya *Sabırsız, arsız, erinşek, Körse qızar, jalmawız, Sorlı qazaq sol üşin, Altı baqan alawız*. “Sabırsız, arsız, tembel / Gözü dışarıda, obur / Zavallı Kazak bu yüzden / Birbirine düşmüş, sürekli kavga hâlinde”, *Özi oñbağan, anturğan* “Kendisi düzelmez, melun”, *Uyatsız, arsız saltınan* “Utanmaz, arsız huyundan” gibi sözlerle hem halkın hâlini hem insanın kusurunu dile getirmiştir. Şair, *bılğañ, jılmañ, jelbuwaz, sabırsız, arsız, erinşek, körseqızar, jalmawız, sorlı, alawız, uyatsız, oñbağan, anturğan* gibi olumsuz anlamlı sözcükleri kullanarak halkının kusurunu derinlemesine eleştirmiştir. Demek ki mesele söz varlığının ve anlam inceliklerinin yetersizliği değil, eldeki zenginliği yerinde ve usulünce kullanabilmektir.

Yukarıda *bay* eklenerek yapılan olumsuz sözcüklerin üç temel özelliğinden söz edilmişti. Bu özelliklerin son ikisi, söz konusu kötü huyların tamamının Kazaklara, özellikle de Kazak erkeğine özgü olduğunu göstermek için seçilmiştir. Oysa bu tür kusurlar yalnızca Kazaklara has değildir; dünyanın başka halklarında da vardır. Fakat hepsi, bizim yaptığımız gibi, bunların tümünü kendi halkına mal edip millî bir karakter özelliği gibi görmez. O hâlde bunun, Sovyet

terbiyesinin zihnimize ektiği konformizmin; sosyal psikolojideki alışma, kabullenme ve boyun eğmenin (Mayers ve Twenge 2018, s. 175) bir kalıntısı, kuşaktan kuşağa aktarılan bir iz, “aşağılık kompleksi”nden hâlâ tam kurtulamamış olmanın göstergesi olduğunu söylersek abartmış olmayız. Eğer sömürgeleşme süreci sağlıklı yürütülmüş olsaydı bunların hepsini zihnimizden de dilimizden de çoktan atmış olurduk. Ama öyle olmadı. Bunun sonucunda Kazaklara özgü nitelikleri küçümseme, başkasına ait olan her şeyi daha üstün görme sendromundan hâlâ kurtulabilmiş değiliz.

Beyimbet Maylin, *Qalıñ kedey mırqımbaylıq, Qandı şoqpar qolında* “Kalın yoksul Mırqımbaylık, kanlı topuzu elinde” (Maylin, Qarasor) diyerek “Mırqımbay”dan “mırqımbaylıq” kavramını türetmişti. Biz ise (millet) bunu daha da ileri götürüp “qazaqbay” ve “qazaqbayşılıq”ı türettik. *Bay* sözcüğü eklenmiş adları olumsuzluk modeline dönüştürmemiz o noktaya vardı ki milletimizin adını da küçümsemeye kadar gidip “Qazaqbay”, “qazaqbaylaw”, “qazaqbayşalaw”, “qazaqbayşılıq” gibi kullanımları ortaya çıkardık. Bu sözcükler edebî dil sözlüğüne de alınarak normlaştırıldı. 15 ciltlik “Qazaq Ädabi Tiliniñ Sözdigi”nde (2011, s. 735) bu sözcükler şöyle açıklanır: *Qazaqbay* isim, konuşma dili, duygulu anlatım: Kazakça, Kazaklara özgülük; *Qazaqbaylaw* sıfat: daha sade, daha gösterişsiz; *Qazaqbayşalaw* fiil: eski âdetlere dönmek, Kazakça tavır göstermek; *Qazaqbayşılıq* isim, konuşma dili, duygulu anlatım: Kazaklara özgü özellik, nitelik. Bu; “qazaqbay”ın Kazaklara özgü bir özellik, “qazaqbaylaw”ın gösterişsizlik, “qazaqbayşalaw”ın eski alışkanlıklara dönme, “qazaqbayşılıq”ın ise Kazaklara özgü kötü bir özellik olduğunu dilbilimsel olarak sabitlemek ve bunu normatif sözlük aracılığıyla yaygın kullanıma sunmak demektir. Sözlükte verilen örnekler de Kazak şair ve yazarlarının eserlerinden alınmıştır. Ayrıca edebî dil sözlüğünü esas alan kalem sahipleri ve dil kullanıcıları da bu sözcükleri bu anlamda kullanmayı sürdürmektedir.

“Qazaqbay” ve “qazaqbayşılıq” sözcüklerinin dildeki kullanımını şu örneklerde görebiliriz:

Biraq, onısın tüysinüge tüysigi türtpeytin mäñgigender: «bıtbıraqay aralasıp, şağılısıp qoyırtpaq-tanıp, aqırına mäñgürtke, közqamanğa, jaña qazaqbaylarğa aynaldı “...Ama bunu kavramaya sezgisi yetmeyen sersem, ‘birbirine karışıp sürtüne sürtüne bulamaçlaşarak sonunda mankurta, gözkaman’a ve yeni qazaqbaylara dönüştü’ der.” (Äymen İ., Kökeydegi qalıñ oy).

Jaña qazaq: «Mırqımbayğa qalğan qazaqbaylar reniştı. Soñında – şuw-şuw etken jarlı-jaqıbay qazaqbaylar “Yeni Kazak, Mırqımbay’dan arta kalan qazaqbaylara kırgındır. Sonunda cıvıldağan yoksul qazaqbaylar vardır.” (Şapay, 2015, s. 73).

Bätkim, munımız arığa silteginde – tükke türmaytın qazaqbayşılıq, beriden qayırğanda – kisilikke jatpaytın körsoqırlıq» dep öz betterinşe mazassızdansa mazassızdanğan da şığar. “Belki de yaptığımız, uzağa bakınca beş para etmez bir qazaqbayşılıq, yakına gelince insanlığa yakışmayan bir körlüktür.” (Jiyenbay Q., Nöser).

Biraq salğırttıq pen beyqamdyq, quq qulqın közi aşıq, kökiregi oyaw adamdardıñ özin-özin qazaqbayşılıq tärizdi jaman ädetke urındırıp, zañdı belden basıp, odan qaldı köz körıp,

qulaq estimgen qılmystar jasap, saw basına saqına tilep alğandar köp. “Ama gevşeklik ve vurdumduymazlık, kendi çıkarı peşindeki, gözü açık ve bilinci uyanık insanları bile qazaqbayşılıq gibi kötü bir alışkanlığa sürükleyip yasayı çiğneyen, hatta gözün görmediği, kulağın işitmediği suçlara bulaştırmıştır.” (Tursınbayqızı G., Peyil men niyet).

Mısalı: Aytuga şeber bolğanımızben atqaruga kelgende şeginşektep şığa keletin bayaqı qazaqbayşılıq “Konuşmada usta olsak da iş yapmaya gelince geri çekilen o eski Kazakbayçılık” (Ana Tili, 2009).

Ol qazaqbayşılığı joq, ädil, tura minezdi adam “Onun içinde qazaqbayşılık yok; adil ve dürüst bir mizaca sahiptir.” (Toğısbayev B., Asıl adam).

Soñıñ özinde qazaqsılıq emes, qazaqbayşılıq basınqırıp ketken tustar boldı “Buna rağmen bazı yerlerde qazaqsılıktan çok qazaqbayşılıq ağır bastı.” (Qalamger.kz).

Bunda qazaqbayşılıq basımdaw sekildi “Burada qazaqbayşılık daha baskın gibi görünüyor.” (Qazaq Ädebieti, 18 Ağustos 2015).

Ökimetti sınaydı, qazaqtı sınaydı, qazaqbayşılıqtı sınaydı “Hükümeti eleştiriyor, Kazak’ı eleştiriyor, Kazakbayçılığı eleştiriyor.” (Şapay, 2015, s. 70).

“Qazaqbayşılıq”; Kazak’ı ve Kazaklara ait olan her şeyi küçümsemek, milleti kendi varlığından uzaklaştırmak amacıyla üretilmiş Sovyet Dönemi ideologemidir. Bu, Kazaklara büyük altından gülüp Kazak dünyasının her unsurunu hor gören, kendisini üstün milletin ve ileri kültürün temsilcisi sayanların kullandığı aşağılayıcı Rusça “kazahbayskiy” sözünün Kazakçalaştırılmış biçimidir. “Kazahbayskiy” ideologeminin Kazakça karşılığı olan “qazaqbayşılıq”ı kendi elimizle üretilip dile sokmamız, bugüne kadar yaşatmamız ve onu Kazaklara özgü kötü bir özellik gibi görmemiz; yalnızca Sovyet ideolojisinin sistemli işlediğini değil, onun ektiği tohumun sosyal psikolojide kök salıp hâlâ yaşamaya devam ettiğini de göstermektedir. Buradan, sömürge baskısını yaşamış ve ona alışmış toplumların köle psikolojisinden, boyun eğici karakterden kolay kolay kurtulamadığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Aksi hâlde, milletimizin adını ve ona ait huyları aşağılayan “qazaqbay” ile “qazaqbayşılıq” sözcüklerini hâlâ kullanıyor oluşumuzu nasıl açıklayabiliriz? Bu, Sovyet siyasetini sürdürmekten farklı değildir. “Kazakça tebiye görmüş çocuk, çocuk değildir” anlayışıyla kendi özünden utanıp oğul, kızını Rusça okutup Rusça terbiye vermeye yönelen bir devrin ürünü olan bu sözcüklerin; genç kuşağın kendi milletiyle gurur duyan, Kazakça değerlere saygı gösteren bireyler olarak yetişmesine hizmet etmeyeceği açıktır. Bindiği dalı kendi kesen insanın dışarıdan düşman aramasına gerek yoktur.

Psikolog J. Seyitnur (2010) şöyle yazar: “Etnopsikolojinin ortaya koyduğu üzere millete karşı duyulan gurur, insanın kendi millete yönelişini doğurur. Ona ilişkin aidiyet hissini güçlendirir. Ters durumda, olumsuz otostereotip, milletin özelliklerinden utanma ve kaçınma, ‘aşağılık kompleksi’ doğurur. Bu yüzden otostereotipin olumlu olması, psikolojik bakımdan önemlidir. Genel olarak bugün Kazak olmanın itibarı yüksek değildir. Hatta millet adımıza eklenen bazı unsurlar, olumsuz anlam doğuran bir nitelik kazanmıştır. Mesela

‘qazaqbaylıq’, ‘qazaqılaw’, ‘qazaqşılıq’, ‘qazaqbayşılıq’ vb. Ama ayrı ayrı bakacak olursak qazaq + bay ya da qazaq + baylıq kötü bir söz müdür?”.

Psikoloğun “qazaqbaylıq”, “qazaqılaw”, “qazaqşılıq”, “qazaqbayşılıq” sözcükleri hakkındaki tespiti yerindedir. Bunlar aslında kötü sözcükler değildir. Yukarıda gösterdiğimiz gibi bunlar, “bay” sözcüğüne olumsuz anlam yüklenmesinin sonucunda “kötü sözcük” gibi gösterilen ve öyle yorumlanan, aslında Kazakçanın eski ve olumlu anlamlı kelimeleridir. Bay’ı çirkin bir tipe dönüştürmek ve Kazaklara ait her şeyi geri kalmış, kültürü düşük, ilkel toplulukların özellikleri gibi göstermek; Kazakların zihniyetini değiştirmek ve kültürel devrim yapmak isteyen Sovyet iktidarı ile komünistler için son derece gerekliydi. Buna ulaşmak için Sovyet rejimi sürgün ve baskı da uyguladı, idarî güce de başvurdu, ideolojisini de devreye soktu, kesintisiz propaganda da yürüttü. Boyun eğmeyenleri hapse atıp öldürdükten sonra geride kalanları ikna, uyum sağlatma, boyun eğdirme ve siyasî manipülasyonun bütün yollarıyla söylediklerine inandırdı. Öyle inandırdı ki bugün bile Kazaklara ait olan her şeyden “qazaqbayşılıq” diye tiksiniş “qazaqbay” olmaktan kaçıyoruz. Sovyetlerin yaptığı kültürel devrimin hangi ölçüde gerçekleştiğini, zihnimizin ne kadar zehirlenip değiştiğini buradan görmek mümkündür.

Aynı araştırmacı devamında şöyle der: “Dünyanın hangi devletine bakarsanız bakın, ana kurucu millete mensup olmak büyük gururdur. Hatta o milletle uzaktan yakından ilgisi olmayanlar bile bir şekilde o millete yakın olduklarını söyleyerek devletin temelini oluşturan etnosun olumlu ilgisini kazanmaya çalışır.” (Seyitnur, 2010).

Bu da doğrudur. Her şeyden önce, Abay’ın dediği gibi, *Biriñdi qazaq, biriñ dos, Körsemeñ istiñ bəri bos* “Birbirini Kazak bil, birbirine dost ol. Böyle görmezsen yaptığın her iş boştur”. Kazaklar birbirini ve kendisini gerçekten sevmez, milletin bütün varlığını ve kendine özgü millî niteliklerini saygıyla karşılamaz, dilinden ve kültüründen, kısacası kendisinden iğrenir hâlde olursa başkalarının ona saygı duyması ve onun çevresinde toplanması da mümkün değildir. Birbirinden nefret eden, kendisini başkalarından aşağı gören bir psikolojiye teslim olmuş bir toplum, ne kadar “titul” millet olursa olsun, başkalarının saygısını kazanamaz. Bunu açıkça bilmek zorundayız.

Amerikalı sosyolog Sh. Gilman da şöyle demiştir: “Eski doktrinlere ya da yeni çağrı-propagandalara kapılıp gitmek, insan aklının hâlâ çaresizlik tarafından kuşatıldığını gösterir.” (Mayers ve Twenge, 2018, s. 210). Sovyet ideolojisinin zihne yerleştirdiği düşünce hastalıklarından kurtulamamış, bugünkü küreselleşme çağının propagandalarına kapılıyor olsak da bunların hiçbirisi iyi değildir. Bunun arkasında, araştırmacının da belirttiği gibi, zihinsel güçsüzlük yatar. Oysa güçsüzlük; ilerlemeye, ülkenin ve milletin geleceği için cesur bir rekabete girmeye ve mücadele etmeye yöneltmez.

İstatistik verilere göre bugün Kazak çocuklarına en çok *Älihan*, *Aysultan*, *Erasıl*, *Nurislam*, *Sanjar*, *Nurasıl*, *Miras*, *Ramazan*, *Dias*, *Ärsen* gibi adlar verilmektedir. 2009-2019 yılları arasında 33.446 erkek çocuğuna *Älihan*, 27.092 erkek çocuğuna *Nurislam* adı verilmiş; 1 Ocak 2020 ile 30 Nisan 2021 arasında ise erkek çocuklarına en çok verilen iki ad *Älihan* (6.081)

ile *Aysultan* (4.486) olmuştur. Elbette bunlar da anlamlı ve olumlu çağrışıma sahip güzel adlardır. Böyle adlar verilmesine kimse karşı çıkmaz. Ancak yüzyıllar boyunca saygın şahsiyetlerin, seçkin kişilerin ve milyonlarca Kazak'ın adında ve soyadında yaşamış olan “bay” unsurlu millî erkek adı kurma modeli; ne olumsuz anlamda kullanılmalı ne de ad verme içindeki payını kaybederek yok olmalıdır. Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2021 yılı Ulusal Nüfus Sayımı sonuçlarına göre “bay” bileşenli adlar şöyledir:

Tablo 1: 2021 yılı Ulusal Nüfus Sayımı Sonuçlarında “Bay” Bileşenli Adlar

Adı / yıl	Toplam	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020	2021
Genel	6 652 389	23 344	91 405	314 923	606 445	739 527	976 149	972 838	1 097 789	1 543 542	168 241	117 051
“bay” bileşenli	126 150	1 651	7 426	27 500	36 311	21 066	11 889	9 336	5 177	4 690	598	444
Serikbay	5 998	64	414	1 605	1 929	1 087	618	235	42	4	0	0
Jumabay	3 134	41	173	1 059	1 203	404	170	63	16	4	0	0
Naurızbay	2 914	12	46	164	212	204	174	1 265	532	273	13	18
Bazarbay	2 727	51	212	815	908	439	156	86	38	16	2	0
Sansızbay	2 554	22	163	633	886	459	221	112	44	13	0	1
Särsenbay	2 430	14	105	662	863	434	249	78	23	2	0	0
Jañabay	2 270	23	74	373	780	529	350	111	21	7	1	0
Orazbay	2 103	18	95	392	777	335	112	203	134	32	2	2
Kenjebay	1 872	24	103	320	557	497	239	82	31	16	2	0
Amanbay	1 705	14	175	355	469	338	191	102	41	16	2	2
Aytbay	1 595	18	114	346	536	285	111	98	62	23	1	1
Boranbay	1 578	17	98	431	499	298	105	104	15	11	0	0
Baltabay	1 530	61	177	510	373	198	93	62	41	14	1	0
Alpısbay	1 341	27	163	438	379	169	95	44	20	5	1	0
Oralbay	1 248	10	53	213	330	247	168	125	85	16	1	0
Bayjan	1 188	3	14	155	192	125	109	143	151	235	32	29
Quanısbay	1 180	11	85	190	309	284	197	86	16	2	0	0
Elubay	1 168	28	114	303	361	162	79	82	28	11	0	0
Berikbay	1 167	9	28	167	342	298	236	74	13	0	0	0
Qaldıbay	1 166	12	73	311	409	241	92	17	8	3	0	0
Baqtıbay	1 140	9	40	231	389	276	134	47	10	4	0	0
Orınbay	1 136	22	76	267	313	214	102	84	38	17	1	0
Düysenbay	1 114	21	51	337	397	197	71	32	5	0	0	0
Nurlıbay	1 059	8	27	132	294	263	225	79	25	5	0	0

Sayımların gösterdiği üzere “bay” bileşenli Kazak adları, Sovyet yönetiminin “bay”larla karşı acımasızca bir mücadele yürüttüğü 1930’larda ciddi biçimde azalmış (1.651), Kazak tarih bilincinin yeniden uyanmaya başladığı 1960’larda en yüksek seviyesine ulaşmış (36.311), 2010’lardan itibaren ise hızla düşmüştür. 2021 yılı en düşük seviyeyi (444) göstermektedir. Azalma oranı şöyledir:

Tablo 2: “Bay” Bileşenli Adların Azalma Oranları

Dönem	Erkek sayısı	“bay” bileşenli adlar	Oran, %
1930–1939	23 344	1 651	7.072
1940–1949	91 405	7 426	8.126
1950–1959	314 923	27 500	8.732
1960–1969	606 445	36 311	5.988
1970–1979	739 527	21 066	2.848
1980–1989	976 149	11 889	1.218
1990–1999	972 838	9 336	0.960
2000–2009	1 097 789	5 177	0.471
2010–2019	1 543 542	4 690	0.304

En yüksek oran 1950’lerde %8.732 iken en düşük oran 2010’larda %0.304’e kadar gerilemiştir. Bu da 28.75 katlık bir düşüşe karşılık gelir ($8.732 / 0.304 = 28.75$). Dikkat çekici bir başka husus da uzun süre adın sonunda yer alan geleneksel “bay” modelinin üretkenliğini korumasına rağmen son yıllarda adın başında yer alan “bay” modelinin payının ilk kez artmış olmasıdır. 1950’lerde “bay” unsurlu adların %96.9’unda bu unsur sonda, yalnızca %3.1’inde başta yer alırken 2010’lardan itibaren baştaki “bay” modelinin payı %64.3’e kadar yükselmiştir.

Bu istatistiksel değerler ve diğer veriler, “bay” bileşenli antroponimlerin günümüzde daha çok yetişkin Kazakların adlarında ve soyadlarında korunduğunu, yeni verilen adlar arasında ise çok az yer tuttuğunu göstermektedir. Bugün durum böyle olsa da Sovyet Dönemi’nde doğan Kazak çocuklarına verilmeyen *Temirlan*, *Beybarıs*, *Abılay*, *Täwke*, *Äbilmansur*, *Qasımhan*, *Äbilhayır*, *Haqnazar*, *Täwekel*, *Erasıl*, *Hangeldi*, *Bögenbay*, *Rayımbek* gibi pek çok tarihî şahsiyet adının bağımsızlıkla birlikte geri dönmesi gibi milletin tarih bilinci ve millî şuuru güçlendikçe “bay” unsurlu Kazak adlarının payı da artabilir, bu adlar yeni kuşaklara daha sık verilebilir. Ancak Kazakların bütün kusurları “bay” ile ilişkilendirildiği ve toplum “qazaqbayşılıq”tan sakınmaya devam ettiği sürece *Serikbay*, *Berikbay*, *Nurlıbay* gibi adların itibarı da payı da düşük kalacaktır. Payları azalmış olsa da bu adlar henüz eskimiş adlar grubuna girmiş değildir. Bunu; hem maddî-manevî kültürü oluşturan Kazakça ve millî nitelikli her şeyin değerini düşürmeye yönelik siyasetin sonucu hem de zevki gelişmiş yeni kuşağın tercihi olarak algılamak mümkündür.

“Qazaqbay” ile “qazaqbayşılıq” sözcüklerinin ortaya çıkmasına yol açan edebî-kültürel, siyasî-toplumsal, psikolojik ve dilsel etkenler üzerinde kısmen durduk. Belirttiğimiz gibi bu sözleri XX. yüzyıl ve Sovyet Devri doğurmuştur. Sovyet yönetiminin kurulduğu günden itibaren bizim okuma yazması olmayan, karanlıkta kalmış, kültürü gelişmemiş, yazısı bulunmayan,

uygarlık kervanının dışında kalmış, “yerli” bir halk olduğumuz; basın ve propaganda yoluyla kitlelere, okul ve ders kitapları yoluyla genç kuşaklara durmadan hatırlatılmıştır. Milletın gerçek tarihini çarpıtmak, kuşaklar arası sürekliliği ve tarih bilincini zayıflatmak, var olanı inkâr edip kendi kültürünü küçümsetmek ve onu başka bir kültüre boyun eğdirmek; Sovyet terbiyesinin ve ideolojisinin amacıydı.

Milletin kendisini aşağılamasına, başkalarından aşağıda görmesine, “halkların artığı Kazak” görüntüsü vermesine yol açan “qazaqbay” ve “qazaqbayşılıq” sözcükleri; halk ozanlarının dilinde, Abay’da ve Şakärim’de görülmez. XIX. yüzyılın sonuna kadar “peltek konuşan Tacık”, “çalıdan korkan, görünce ‘äke-üke’ diyen, uzaklaşınca kızına söven sart”, “deveden korkan, ata binse yorulan, yaya yürüyünce soluklanan Nogay”, “köy görünce saldıran Rus” diye başkalarını küçümseyen Kazak, nasıl oldu da bu kadar kısa sürede değişip kendisini onların hepsinden aşağıda gören, kendi milletinin adı ve geleneklerinden öğrenen, kendine ait her şeyi “qazaqbay”, “qazaqbayşılıq” diye aşağılayan bir hâle düştü? Bütün bunlar Sovyet terbiyesinin “ürünü”dür.

Nasıl ki en kıymetli millî yemek olan *beşbarmaq* küçümsenmiş, Kazakların en temel müzik aleti olan *dombra* “bir sopa, iki tel” diye ilkel ve kaba bir enstrüman gibi gösterilmişse aynı şekilde mesleğini yarım yamalak bilen, eğitimi ve kültürü zayıf kişiye “Qazaqbay”; bütün Kazakların kusurunu toplayan çirkin bir karakter tipine de “qazaqbayşılıq” denmesi, milleti küçültme ve halkların en gerisi gibi gösterme amacından doğmuştur. Bir millet, kendi kültürünü başkalarınınkinden aşağı görür, dilini gelişmemiş ve yoksul sayarsa böyle özgüvensiz bir toplumu başka kültürlerin peşine takmak zor olmaz. İşte bu yüzden kültürel devrimi hedefleyen Sovyet iktidarı, Kazakları kendi kültürlerinden soğutmak için millî değerlerin, kutsal etnokültürel kavramların ve nesnelerin kıymetini özellikle düşürmeye çalışmıştır. Bugün manevî ve kültürel yenilenme yaşayan bir millet olarak sömürgeci bir anlayış tarafından bilerek küçümsenen; çarpıtılan; ak olan kara, iyi olan kötü gösterilen unsurları yeniden aslı yerine koyma görevi önümüzde durmaktadır. Kazak kültürüne ve diline yapılan haksızlıkların sonuçlarından kurtulmaz, zamanla normalmiş gibi algılanan yanlışları düzeltmez, zihne yerleştirilen sahte anlayışlardan arınmazsak bunlar adeta içimizi kemiren bir kurt gibi bizi içten içe yiyip bitirmeye devam edecektir.

Kişi adlarını sistemli biçimde inceleyen seçkin bilgin T. Januzak (2021, s. 238), antroponimlerin sözcük türlerinden türetilmesini 13 gruba ayırırken bunların hepsinin ikinci unsurunda kendi anlamıyla kullanılan isim olan “bay” sözcüğünün yer aldığını belirtir. Antroponim yapan ekleri gösterirken ise “-bay” unsurunu tam anlamlı bağımsız bir sözcük olarak değil, ad yapıcı bir ek gibi değerlendirir (Januzak, 2021, s. 265). Bu durumun kendisi bile Kazakçadaki “bay” unsurlu adların son derece üretken bir ad verme yolu, millî bir ad yapma modeli olduğunu açıkça göstermektedir.

Özetle “bay” bileşenli adlar, Kazakların çok eskiye giden ad verme geleneğini ve bu adı taşıyan kişinin Kazak milletinin bir temsilcisi olduğunu gösteren üretken bir millî ad yapma modelidir. Bu modelle yapılmış pek çok ad, Kazakların *Burabay*, *Jidebay*, *Jasibay*, *Sarıbay*,

Jetibay, Şaşubay, Tolıbay, Sätbay, Baqtıbay, Baltabay gibi yer-su, ırmak-göl, şehir ve yerleşim adı; *Botbay, Elibay, Jañabay, Amanbay, Jamanbay, Bayjigit, Baynazar* gibi boy ve kabile adı; ayrıca onların *Qabanbay, Baysuan, Böribay, Oşıbay, Baymurat, Jiyembay* gibi savaş narasına dönüşmüş adları arasında yer almıştır. Bu nedenle, Kazak tarihiyle bütünleşmiş olan bu modellerle türetilen adların devam etmesi ve eski olumlu, saygın anlamını koruması gerekir.

Sonuç

Edebiyattaki “Mırqımbay” ve “İtbay” tiplerinin yanına “Qazaqbay” ekleyip, “mırqımbaylıq” “qazaqbayşılıq” düzeyine taşıyarak bütün yabancı davranışları ve kötü huyları Kazaklara yükleyerek millet olarak hiçbir şey kazanamayız. Son tahlilde bu, bir halkın kendisine son derece düşük değer biçmesi, kendini küçümsemesi ve bunu kabul ederek dilinde kalıcı hâle getirmesi, yani kodifiye etmesi anlamına gelir. Bundan ne bütün milletin ne de geleceği parlak olması gereken genç kuşağın alacağı fazla bir örnek vardır.

“Bay” sözü eklenerek oluşturulan kişi adları, yüzyıllardır Kazaklarla birlikte yaşayan ve erkek çocuklarına ad vermede kullanılan millî bir modeldir. Onu; eskimiş, yeni çağa uymayan adlar grubuna itmenin; atalarımızın ve birçok tarihî şahsiyetimizin adını yaşatan, zengin dilsel ve antroponimik mirasımızı küçümsemenin ve onu insanın kusurlarını gösteren sözler türeten bir kalıba dönüştürmenin hiçbir temeli yoktur. Tam tersine, onu millî adlandırma modeli, Kazaklara özgü ad verme geleneği olarak korumak ve babadan oğula, kuşaktan kuşağa sürdürmek gerekir.

Çok eski çağlardan beri söz varlığımızda ve bütün Türk dillerinde yaşayan “bay” sözcüğünü, tarihî olumlu anlamından koparmaya ya da o anlamı gölgelemeye; sonra da onu insanların kötü özelliklerini, olumsuz huylarını, uygunsuz davranışlarını ve tuhaf hareketlerini anlatan yansıma sözcüklere, sıfatlara, fiillere ve isimlere ekleyerek yeni kelimeler türetmeye hiç gerek yoktur. Kazakçada olumsuz anlam veren sözcükler de bu tür olumsuz anlam ve ton katan ekler de yeterince bulunmaktadır.

Kaynakça

- Aydemir, H. (2021). *Türk tarihinin kaynakları olarak eski Türk boy adları – Kökenbilgisel bir inceleme*. Akademi Paradigma Yayınları.
- Drevne Tyurkski slovar'* [Eski Türkçe sözlüğü]. (2016). (D. M. Nasilov vd., Ed.). Türki akademiyası.
- Ercilasun, A., Akkoyunlu, Z. (2015). *Kâşgarlı Mahmud. Dîvânu Lugâti't-Türk*. Türk Dil Kurumu.
- Gilman, C. P. (2020). *Human work*. Project Gutenberg. gutenberg.org (Orijinal eser 1904 tarihlidir)
- Januzak, T. (2021). *Qazaq onomastikası*. Halykaralık Türki Akademiyası.
- Karakalpaksko-Ruskiy slovar'* [Karakalpakça Rusça sözlük]. (1958). (D. Nasirov, K. Ubaydullayev vd., Haz.) Gosudarstvennoye İzdatel'stvo İnostrannih iy Natsiyonal'nih Slovary.

- Kazak әдеби тілінің сөздігі* [Kazak edebi dili sözlüğü] (Cilt 8). (2011). (K. Küderinova, O. Jubaeva, M. Jolşaeve ve diğerleri, Haz.). Arys.
- Kazak sөzdігі* [Kazak sözlüğü]. (2013). (N. Uali, Ş. Kurmanbayulı, M. Malbakov vd., Haz.). Dawir.
- Kitap.kz. (2026). *Тұрсынбек Кәкішев: “Қазақ әдебиетінде Мырқымбай сияқты кейіпкер туған жоқ”* [Röportaj]. 13.02.2026 tarihinde <https://kitap.kz/article/tursinbek-kakishev> adresinden erişildi.
- Kirgizsko-Russkiy slovar'* [Kırgızca Rusça sözlük]. (1965). (K. Yudahin, Haz.) İzdatel'stvo Sovetskaya Entsiklopediya.
- Köbeyulı, S. (1934). *Qalıñ mal*. Kazakistan Körkem Ädebiyet Baspası.
- Kumıksko-Ruskiy slovar'* [Kumukça Rusça sözlük]. (1969). (Z. Bammatov, Ed.) İzdatel'stvo Sovetskaya Entsiklopediya.
- Kurmanbayulı, Ş., Kelimbetov, K., Adilov, M. E. (2025). *Türki karjı, sawda leksikası (Tarixi-salıstırmalı zertteu)*. Nemat Kelimbetov Atındağı Türkitanu Ortalgı.
- Myers, D., & Twenge, J. (2018). *Äleumettik psihologiya*. Ultıq Audarma Bürosı.
- Maylin, B. (1986). *Bes tomdıq şığarmalar jıynagı*. Jazuwşı.
- Mukanov, S. (1948). *Botagöz*. Kazaktıñ Birikken Memleket Baspası.
- Nışanyan Sözlük. (2026). *Bay*. 17.02.2026 tarihinde <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/bay> adresinden erişildi.
- O'zbek tilining izohli lug'ati* [Özbek Türkçesinin izahlı sözlüğü]. (2020). O'zbekiston nashriyoti.
- Ramazan, D. (2018). *Köş (äpsana)*. 09.02.2026 tarihinde <https://ult.kz> adresinden erişildi.
- Seyitnur, J. (2010). *Ultıq bağıytqa qaşan bet buramız?* 09.02.2026 tarihinde <https://kazgazeta.kz> adresinden erişildi.
- Şahin, İ. (2011). The Turkic word “bay” in onomastical names: An etymological approach. *Central Asiatic Journal*, 55(1), 72–90.
- Şapay, T. (2015). Myrqymbay. Külki jäne köz jası. *Qazirgi minezder häm äzelgi äñgimeler* içinde. Akjünis.
- Sevortyan, E. (1978). *Etimologičeskiy slovar tyurkskih yazıkov* (Cilt II). Nauka.
- Tatarsko-Ruskiy slovar'* [Tatarca Rusça sözlük]. (1966). (O. Golovkina, Ed.). Moskva.
- Turkmensko-Ruskiy slovar'* [Türkmençe Rusça sözlük]. (1968). (N. Baskakov, B. Karrieva, N. Hamzaeva, Haz.). İzdatel'stvo Sovetskaya Entsiklopediya.
- Uygur tiliniñ izahliq luğati* [Uygur Türkçesinin izahlı sözlüğü]. (1999). Şinciang (Xinjiang) Həq Neşriyatı.